

med b. Kâsım el-Abbâdî gibi Şâfiî âlimlerinden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Şehâbeddin el-Acemî ve Nûreddin eş-Şebrâmelîsî rivayette bulunmuşlardır. İmam Şâfiî'nin kabri yakınındaki Sâlihîyye Medresesi'nde müderrislik yapan Halebî ilmiyle âmil, güzel ahlâklî ve çalışkan bir kimse olup hayatını ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirmiştir. 29 Şâban 1044'te (17 Şubat 1635) vefat etti ve Mucâvirin Kabristanı'na defnedildi.

Eserleri. Fıkıh, tefsir, hadis, Arap dili ve edebiyatı, tarih ve tasavvuf sahalarının temayüz eden Halebî çoğu hâşiye, şerh ve telhis olmak üzere kırktan fazla eser yazmış olup bunların başlıcaları şunlardır: 1. *es-Sîretü'l-Halebiyye* (İnsânü'l-'uyûn fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn). Halebî, Ebû'l-Mevâhib Muhammed b. Muhammed es-Siddîkî'nin işaretleriyle kaleme alıp 1043'te (1633) tamamladığı bu eserini, İbn Seyyidünnâs'ın 'Uyûnû'l-eşer' ile Şemseddin eş-Şâmî'nin *es-Sîretü's-Şâmiyye*'sini ihtisar ederek meydana getirmiştir. Ayrıca esere Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin *el-Hemziyye fî'l-medâ'ihî'n-nebeviyye ve el-Kevâkibü'd-dürriyye fî medhî hayri'l-be-riyye* adlı eserleri, İbn Seyyidünnâs'ın *Büşra'l-lebîb bi-zikra'l-Habîb* adlı divanı ve Takıyyüddin es-Sübkî'nin *et-Tâ'iyeye*'sinden de bazı ilâvelerde bulunmuştur (Keşfü'z-zunûn, I, 180; Ahlwardt, IX, 170). Kitapta Hz. Peygamber'in soyu, doğumu, annesinin ve dedesi Abdül-müttalib'in vefatları, amcası Ebû Tâlib'in yanında kaldığı dönem, peygamber olması, ilk müslümanlar, Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in müslüman oluşu, Habeşistan'a hicret, Tâif seferi, isrâ ve mi'rac, Medine'ye hicret, Resûl-i Ekrem'in katıldığı gazveler, çeşitli hükümdarlara gönderdiği davet mektupları, Vedâ hacı, Hz. Peygamber'in yakınları, şairleri, müezzinleri ve aşere-i mübeşşere hakkında bilgi verilmektedir. Eser, Resûl-i Ekrem'in doğumundan ölümüne kadar cereyan eden olayların kronolojisiyle son bulmaktadır. *es-Sîretü'l-Halebiyye* diğer siyer kitaplarından farklı bir yönü bulunmayan, konuları iyi tasnif edilmiş derleme bir eserdir. Bununla birlikte İslâm dünyasında büyük ilgi görmüş, ihtisar ve tercüme edilmiş, ayrıca manzum hale getirilmiştir. Çeşitli baskıları yapılan kitap (Kahire 1280, 1304, 1308; Bulak 1292) Muhammed Altuncî tarafından bazı ilâvelerle birlikte yayımlanmıştır (Dimaşk 1409/1989). Bennâ diye meşhur olan Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî eseri *Muhtaşarü's-Sî-*

reti'l-Halebiyye (DİA, V, 458), Ahmed b. Ebû Bekir el-Arifî el-Bathîşî *Hulâşatü'l-eşer fî sîreti seyyidi'l-beşer*, Abdürrezzâk el-Mişlîni de *Risâle fî âli'l-beyt* (Brockelmann, GAL, II, 395; Suppl., II, 418) adlarıyla ihtisar etmişlerdir. *es-Sîretü'l-Halebiyye*, Ebû Bekir b. Mahmûd el-Ömerî tarafından bir cüz halinde nazmedilmişse de tamamlanamamıştır (Kehhâle, III, 75). Mütercim Âsım Efendi'nin *Terceme-i Siyerü'l-Halebî* adıyla Türkçe'ye çevirdiği (Kahire 1248) ve yanlışlıkla Nûreddin el-Halebî'ye nisbet ettiği kitabın asıl müellifi İbrâhim b. Mustafa el-Halebî el-Mudarî olup bu eser *Nazmü's-Sîre* adını taşımaktadır (Murâdî, I, 39). 2. *Hayrû'l-kelâm 'ale'l-besmele ve'l-hamdele* (Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, Teymur, Tefsir, nr. 402). Zekeriyâ el-Ensârî'nin *Şerhu'l-besmele*'sine şerhtir. 3. *Hâşiye 'alâ Menheci'l-Kâdî Zekeriyâ. Nevevî'nin Şâfiî fıkıhına dair Minhâcû't-tâlibîn* adlı eserine Zekeriyâ el-Ensârî'nin yazdığı şerhe hâşiye olarak kaleme alınan eserin bir nüshası Bibliothèque Nationale'de kayıtlıdır (MS. Ar., nr. 1015-1016; ayrıca bk. Brockelmann, GAL, I, 498; Suppl., I, 682). 4. *en-Naşihatü'l-'aleviyye fî beyâni hüsnü'l-tarîkatî's-sâdeti'l-Ahmediyye*. Seyyid Ahmed el-Bede'vî'nin (ö. 675/1276) hayatı, kerâmetleri ve kurduğu Ahmediyye tarikatı hakkındaki bu eserin (İA, V/1, s. 123) Süleymaniye (Hacı Mahmud Efendi, nr. 2799; Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2126/2) ve İskenderiye (Tasavvuf, nr. 50) kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır. 5. *İkdü'l-mercân fî mâ yete'allak bi'l-cân*. Bedreddin Muhammed eş-Şiblî'nin cinlere dair *Âkâmü'l-mercân fî aḥkâmî'l-cân* adlı eserinin muhtasarıdır (nşr. Mustafa Âşûr, Kahire 1408/1988). 6. *el-Ferâ'idü'l-'ukûdi'l-'aleviyye fî ḥalli el-fâzi Şerhi'l-Ezheriyye* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3472). Hâlid b. Abdullah el-Ezherî'nin *el-Mukaddimetü'l-Ezheriyye fî 'ilmi'l-'Arabiyye*'sine yapılan şerhin şerhidir. 7. *Buğyetü zevî'l-aḥlâm bi-aḥbâri men ferece kürbühü bi-rü'yeti'l-Muştafâ fî'l-menâm* (Kahire 1303).

Halebî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Hasenâtü'l-vecenâtî'n-nevâzir mine'l-vücûh ve'n-nezâir*, *Duḥânü't-tebağ*, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Minhâc*, *Şerḥ 'alâ Şerhi'l-Kaṭr*, *Meṭâli'u'l-büdûr fî'l-cem' beyne'l-Kaṭr ve's-Şüzûr* (İbn Hişâm'ın *Kaṭrû'n-nedâ* adlı eseri ve meşhur nahiv kitabı *Şüzûrû'z-zeheb* ile ilgili bir çalışmadır), *eṭ-Tirâzü'l-menḫûş fî evṣâfi'l-Hubûş*, *el-Câmi'u'l-ezher limâ teferraḳa min*

mûlaḥi's-Şeyḥi'l-ekber, el-Leṭâ'if min 'Avârifi'l-ma'ârif, el-Meḥâsinü's-seniyye mine'r-Risâleti'l-Ḳuşeyriyye.

BİBLİYOGRAFYA :

Halebî, *İnsânü'l-'uyûn*, mukaddime, I, 3-5; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eşer*, III, 122-124; Keşfü'z-zunûn, I, 141, 180; II, 1352; Murâdî, *Silkü'd-dürer*, I, 39; Ahlwardt, *Verzeichnis*, IX, 170; Abdülhay el-Kettânî, *Fihristü'l-fehâris*, I, 344-345; Serkis, *Mu'cem*, I, 786-787; Brockelmann, GAL, I, 498; II, 395; Suppl., I, 682; II, 418; a.mlf., "Halebî", *İA*, V/1, s. 123; İzzâhu'l-meknûn, I, 402, 441; II, 82, 123, 440, 497; Hediyyetü'l-'arifin, I, 755-756; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, III, 75; VII, 3; Zirikî, *el-A'lâm* (Fet-hullah), I, 240; IV, 251-252; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-baḥşî'l-ilmî*, Cide 1403/1983, s. 572; Ömer Ferruh, *Me'âlimü'l-edebi'l-'Arabî*, Beyrut 1406/1986, II, 479-485; Kâmûsü'l-'a'lâm, III, 1975; M. Fuad Köprülü, "Âsım", *İA*, I, 672; J. W. Fück, "al-Halabi", *EP* (Ing.), III, 90; Tayyar Altıkulaç, "Bennâ, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, V, 458.

CEVAT İZGİ

HALEBÎ CAMİİ

Edirne'de Ayasofya adıyla da tanınan eski bir Bizans kilisesinden dönüştürülmüş cami (bk. AYASOFYA CAMİİ).

HALEF (الخلف)

Bir İslâm hukuku terimi.

Sözlükte "bir şeyin yerine geçen şey, bedel" ve selefin karşıtı olarak "sonraki nesil veya kişi" anlamlarına gelir. Arapça'da halef ve half kelimeleri bazı dillere göre aynı anlamı ifade etmektedir; ancak dil âlimlerinin bir kısmı iyi nesil veya kişiler için halef, kötü nesiller için de half kelimesinin kullanıldığını belirtmektedir. Bazılarına göre ise halef kelimesi genel olup hem iyi hem kötü nesil için, half sadece kötü nesil için kullanılır. Kur'ân-ı Kerim'de (el-A'râf 7/169; Mer-yem 19/59) ve hadiste (Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 212) hayırsız nesil half kelimesiyle ifade edilmiştir. Diğer taraftan kaynaklarda halefin "bedel" (Buhârî, "Zekât", 27; Müslim, "Zekât", 57) ve "nesil" (Hatîb et-Tebrîzî, I, 82) anlamında yer aldığı görülmektedir.

Halef İslâm hukuk literatüründe asıl karşıtı olarak kullanılmaktadır. Teyemmüm abdest ve guslün, kazâ edânın, vekil müvekkilın halefidir. Kazâsı olmayan bayram ve cenaze namazlarının halefi yoktur. Cuma namazı ile öğle namazından hangisinin asıl, hangisinin halef olduğu tartışmalıdır. Halefî olan namazlar-

da su bulunduğu takdirde mazeretsiz teyemmüm câiz değilken halefi olmayan namazlarda abdest alınması gecikmeye sebep olacak ve namazın edâ imkânını ortadan kaldıracaksa bu durum özel bir mazeret olarak değerlendirilir ve su bulunduğu halde teyemmüm câiz olur.

"Aslın ifâsı kabil olmadığı halde bedeli ifâ olunur" (*Mecelle*, md. 53) kaidesinde bedel "halef" anlamında kullanılmıştır (Ali Haydar, I, 121). Buna göre gasbedilen mal telef olduğu takdirde tazminat olarak onun halefi kabul edilen misli veya kıymeti ödenir. Vekâlet akdiyle iş gören kişi müvekkilin halefidir. Öte yandan vekil tarafından satın alınan bir malın müvekkilin mülkiyetine girmesi hususunda müvekkil onun halefidir. Kerhî ve Kâdîhân'ın da aralarında bulunduğu bazı âlimlere göre satın alınan mal önce vekilin mülkiyetine girer, daha sonra müvekkilin mülkiyetine intikal eder. Ebû Tâhir ed-Debbâs, Şemsüleimme es-Serahsî ve Burhâneddin el-Merginânî gibi bazı âlimlere göre ise satın alınan mal halefiyet yoluyla doğrudan müvekkilin mülkiyetine geçer.

Son zamanlarda Batı hukuku ile yakın temas halinde olan İslâm hukukçularının bu hukuktaki şahsî, aynî ve küllî, cüz'î halefiyet terimlerini kullandıkları, bunları İslâm hukuku açısından değerlendirdikleri, Türk hukukunda da bu terimlerin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Şahsî halefiyet, hukukî bir münasebette bir kimsenin diğer bir şahsın yerine geçmesi, onun yerine kaim olmasıdır. Meselâ kefil olarak borç ödeyen bir kişi ödediği miktar nisbetinde alacaklının halefi olur. Aynî halefiyet ise mülk veya hukuk bütünlüğü teşkil eden mallardan birinin hukukî vasıflarını o malın yerine kaim olan diğer bir mala nisbet etmek. Buna ikame prensibi de denir. Borçlunun mülk olan bir gayri menkul trampa yoluyla mübâdele edilirse bu yeni mal, alacağın teminatı bakımından eski gayri menkulün yerine kaim olur.

Küllî halefiyet, mirasta olduğu gibi bir mâmelekin tamamının bir başkasına intikal etmesidir. Türk hukukunda miras bırakanın malları, alacak ve borçları bir bütün halinde mirasçıya intikal ederken İslâm miras hukuku sistematiğine göre ölünün cenaze giderleri, borçları ve kânunî sınır içindeki vasiyetleri çıkarıldıktan sonra kalan mal varlığı miras olarak değerlendirildiği için borçlar mirasçıya intikal etmez. Buna rağmen mirasçının ölünün borçlarını ödeyerek terekeye sa-

hip olma hakkı vardır. Cüz'î halefiyet ise belirli bir malın başkasına intikal etmesidir. Miras hukukuna göre kendisine muayyen bir mal vasiyet edilen kişi cüz'î haleftir. Eğer muayyen bir mal değil de mirasın tamamından üçte bir, dörtte bir gibi bir hisse vasiyet edilmişse küllî halef olur. Küllî halefiyet miras ve vasiyet tarzında olurken cüz'î halefiyet vasiyet yanında akidle de olur.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehzibü'l-luga, VII, 393-400; Cevherî, *eş-Şihâh*, IV, 1354; *Lisânü'l-'Arab*, "hlf" md.; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 427-428; *Tâcü'l-'arûs*, "hlf" md.; *Türk Hukuk Lügati*, Ankara 1991, s. 115; Buhârî, "Zekât", 27; Müslim, "Zekât", 57, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 212; Merginânî, *el-Hidâye*, İstanbul 1986, I, 27; III, 138; Nevevî, *Şerhu Müslim*, VII, 95; XVI, 86; Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-meşâbih* (nşr. M. Nâsirüddin el-Elbânî), Dimaşk 1380/1961, I, 82; Zeylâf, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, Bulak 1313, I, 42-43; Kâdîzâde, *Netâ'icü'l-efkâr* (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* [Bulak] içinde), VI, 17-18; Bâbertî, *el-'İnâye* (a.e. içinde), I, 123; VI, 18; Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, VII, 243; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Bulak), I, 96; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtiḥ*, Kahire, ts. (Dâru l-hyâi't-türâs), I, 248; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr* (Kahire), I, 229, 232; *Mecelle*, md. 53; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, I, 121; Senhürî, *Meşâdirü'l-hak*, I, 62; V, 7, 8, 12, 61-62, 120; Zerkâ, *el-Fikhü'l-İslâmî*, I, 249-251; a.mlf., *Şerhu'l-kavâ'idü'l-fıkhiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 227; Hilmi Ergüney, *Türk Hukukunda Lügat ve Istılahlar*, İstanbul 1973, s. 135; Kenan Tunçomağ, *Türk Borçlar Hukuku*, İstanbul 1976, I, 727-728, 1065; M. Ebû Zehre, *Ahkâmü'l-terikât ve'l-mevâris*, Kahire, ts. (Dâru'l-Fikri'l-Arabî), s. 57; a.mlf., *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-akd*, Kahire 1977, s. 110-111; Ergun Özsunay, *Medenî Hukuka Giriş*, İstanbul 1978, s. 287-288; Fahiman Tekil, *Borçlar Hukuku*, İstanbul 1981, s. 196-197; Karaman, *İslâm Hukuku*, II, 319-321; Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, IV, 76-77; Necip Bilge, *Hukuk Başlangıcı*, Ankara 1986, s. 236; Zâhit İmre - Hasan Erman, *Miras Hukuku*, İstanbul 1989, s. 8-9; Halef el-Cübürî, "el-Aşl ve'l-halef 'inde'l-uşûliyyin", *Mecelletü'l-Baḥşî'l-İlmî ve'l-türâsî'l-İslâmî*, V, Mekke 1402/1982, s. 93-99; Ahmet Özel, "Asıl", *DîA*, III, 473; Ali Bardakoğlu, "Bedel", a.e., V, 300.

RAHMİ YARAN

HALEF el-AHMER

(خلف الأحمر)

Ebû Muhriz (Ebû Muhammed) Halef el-Ahmer b. Hayyân b. Muhriz el-Eş'arî el-Basrî (ö. 180/796 [?])

Arap dil âlimi, şiir râvisi ve şair.

115 (733) yılından önce Basra'da doğdu. Fars asıllı olan ebeveyni Ferganalı (veya Horasanlı, bk. İbnü'n-Nedîm, s. 227) olup Kuteybe b. Müslim tarafından

esir alınarak Irak'a getirilmiş ve zamanın Basra valisi Bîlâl b. Ebû Bürde el-Eş'arî'ye hediye edilmiştir (Safedî, XIII, 353). Halef'i ve ebeveynini âzat eden vali hocası Hammâd er-Râviye gibi onu da himaye etmiş, yetişmesinde maddî ve mânevî yardımlarını esirgememiştir. Bazı kaynaklarda (İbn Kuteybe, s. 496; Ebû'l-Tayyib el-Lugavî, s. 46; Ebû Bekir ez-Zübeydî, s. 161) valinin babası ve Kûfe Kadısı Ebû Bürde'nin, bazılarında (İbnü'n-Nedîm, s. 226) Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin ya da Benî Ümeyye'nin âzatlî köleleri oldukları kaydediliyorsa da tarihî bakımdan adı geçen valinin âzatlî köleleri olmaları daha doğru görünmektedir. Halef'in Eş'arî nisbesi de buradan gelir. Mutlak olarak Ahmer denildiğinde umumiyetle Halef kastedilirse de bazı kaynaklarda, Ali b. Hamza el-Kisâî'nin öğrencilerinden Ali b. Hasan el-Ahmer'den (el-Ahmer el-Kûfî) ayırt edilmesi için Halef'e el-Ahmer el-Basrî de denmiştir. Arap dilcileri içinde Ahmer lakabıyla en çok bu iki âlim meşhur olmakla birlikte dilci Ebû Amr eş-Şeybânî ile tarihçi, ahbâr ve ensâb âlimi Ebân b. Osman el-Lü'lûî de aynı lakpla anılır. Yine Arap dil âlimleri arasında Halef adını taşıyan ondan fazla kişi bulunuyorsa da en tanınmış Halef el-Ahmer'dir.

Çocukluk ve gençlik yılları kölelik şartları içinde geçmesine rağmen Basra'nın ilim ve kültür muhiti içinde yaşaması, ayrıca şehrin en meşhur ailelerinden Eş'arîler'in âzatlısı olarak onların himayesi altında bulunması Halef'e çağının en büyük âlimlerinden öğrenim görme imkânı sağladı. Yirmi yıl boyunca derslerine devam ettiği Yûnus b. Habîb'den nahiv, lûgat ve şiir, İsâ b. Ömer es-Sekaffî ile Hammâd b. Seleme'den nahiv, Ebû Amr b. Alâ'dan nahiv ve garîb lûgatlar, Ahfeş el-Ekber ile Ebû Zeyd el-Ensârî'den lûgat ve nâdir kelimeleri öğrendi. Şiir sanatı ve eleştirisiyle eski şiirin ezberlenip rivayet edilmesi konularında en büyük ustası Hammâd er-Râviye'dir. Hammâd ile Halef, muayyen bir şaire ya da kabileye mahsus şiirleri ezberleyip aktaran sıradan râvilerin üstünde, geçmiş bütün şiirler hakkında otorite kabul edilen büyük râvilerin (râviye) en ünlüleridir. Ayrıca Yûnus b. Habîb, İsâ b. Ömer, Hammâd b. Seleme ve Ahfeş el-Ekber'den birlikte okudukları için Sibeveyhi ile ders arkadaşlarıdır.

Asmaî, Halef'in en seçkin öğrencisi olup eski şiirin rivayeti, eleştirisi, hatalarının tashihi konularındaki geniş bilgisini